



Η ΔΕΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

● **Του Βασιλείου Τρ. Γιούλτσπ**
*Όμότιμου Καθηγητή Κοινωνιολογίας
Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ*



Α ΓΕΝΙΚΑ

συμβολή του Άποστόλου Παύλου στη διαμόρφωση της θεολογίας της Έκκλησίας αποτελεί κεφάλαιο που έρευνάται διαρκώς, με ίσως τη μεγαλύτερη παραγωγή στην περιοχή των βιβλικών δημοσιεύσεων¹. Ο Παύλος δίπλα στους Εὐαγγελιστές είναι ο έρμηνευτής της σημασίας της αποκάλυψης του Θεοῦ Λόγου και κυρίως ο διδάσκαλος της εμπειρίας του ἡθους στην προοπτική που ανοίγεται στὸν κόσμο, με τὴν κά-

θοδο του Παρακλήτου και τὴν ἴδρυση τῆς Ἐκκλησίας. Πρέπει νά σημειώσουμε με ἔμφαση ὅτι χωρίς τούς θεολογικούς, ποιμαντικούς και κοινωνικούς ὀρίζοντες, πού ἀνοίξαν οἱ Ἐπιστολές του, θά ἦταν δύσκολο, ἂν ὄχι ἀδύνατο, νά ἐκτιμήσουμε κατά προσέγγιση, πέρα ἀπό τίς ἐπιμέρους ὁμολογιακές διαπιστώσεις, τό ἔργο, τὴ θέση στὴν ἱστορία και τὴ διαχρονική πορεία του Χριστιανισμοῦ.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος χαρακτηρίστηκε «ὁδοπόρος τῆς ἀγάπης» και «ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν». Πρόσφατα και μάλιστα κατά τὰ τελευταία 80 χρόνια φαίνεται ὅτι ἀποκτᾶ «σημαντική θέση και ἀνάμεσα στους θεωρητικούς τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν και τῶν Κοινωνικῶν Κινημάτων»², ἀφοῦ οἱ πρώιμες, τολμηρές γιὰ τὴν ἐποχὴ του κοινωνικές

¹ Στὴ Βιβλιοθήκη του Κογκρέσου ἐντοπίστηκαν (08/11/2010) σέ 224 γνωστές γλώσσες 306.559 μονογραφίες και 1.420.000 ἄρθρα σχετικά με τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. Ἐπίσης με μιά πρόχειρη ἀναζήτηση παύλειων ἀναφορῶν (08/11/2010) στους

πιο γνωστούς Portal's του διαδικτύου ἐντοπίστηκαν 74.500 στό in.gr, 3.860.000 στό ἀγγλόφωνο Google και 12.300.000 στό ἀντίστοιχο Yahoo.

² Βλ. R. Biot, *Les Sciences Sociales d' aujourd' hui*, Genève

θέσεις, άνοιξαν έπαναστατικούς όρίζοντες, αιώνες πριν πολιτογραφηθούν έπίσημα, πολλές από τίς παραπάνω Έπιστήμες. Η διαπίστωση αυτή άποτελεί σήμερα άντικείμενο σοβαρών συζητήσεων στις περιοχές τής Κοινωνιολογίας, τής Έπικοινωνιολογίας, τής Πολιτικής Οικονομίας, τής Κοινωνικής Ψυχολογίας, του Δικαίου, τής Κοινωνικής Ήθικης, αλλά ειδικότερα μιάς νέας έπιστήμης, τής «Άλλολογίας = Alterologie» (έπιστήμης πού μελετά τίς προϋποθέσεις έπι-κοινωνίας μέ τόν «άλλο»).

Σέ μία από τίς πρώτες «άλλολογικές» μελέτες, πού παρουσιάστηκε στή χώρα μας τό 2002, αναλύεται μία πτυχή τής θεώρησης του «άλλου», μέσα από τίς προκαταλήψεις τής ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Άς σημειωθεί ότι στην κατεύθυνση τής άγωγής σημαντική θεωρείται ή σχετική μελέτη του συναδέλφου κ. Ηρακλή Ρεράκν. Στίς παρυφές ελάχιστα τής Άλλολογίας και περισσότερο τής Κοινωνιολογίας κινείται ή παρούσα εισήγηση. Έδω τό πρόβλημα μετακινείται στή λειτουργία τής «κοινωνικότητας», όπου και αναζητούνται τά κίνητρα πού μορφοποιούν τήν κοινωνικότητα σέ διαδικασία προσέγγισης του «άλλου». Στίς Έπιστήμες, πού μιά άπασχολούν, ή κοινωνικότητα δέν θεωρείται πιά όπως κάπου στίς άρχές του 20^{ου} αιώνα ένστικτώδης τάση, αλλά ύπαρξιακή έκφραση του δυναμικά διαμορφούμενου ανθρώπινου προσώπου.

Β'

Η ΔΙΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Στή σύγχρονη κοινωνική έρευνα ό «άλλος» δέν άποτελεί άπλά μία βιολογική, ψυχολογική ή συναισθηματική έτερότητα, ούτε, φυσικά, μία έξ όρισμού άυτονόητη άναγκαιότητα διαλόγου και έπικοινωνίας. Η ύπαρξή του βεβαιώνει τή δυνατότητα έλεύθερης έπιλογής, μέ σκοπό τή σχέση, τή σχετική άπόσταση, τή άντιπαλότητα ή και αυτήν τήν άποστροφή. Ο «άλλος» είναι μία παράλληλη ή άντίστροφη εικόνα του «έγώ», πού μέ τήν παρουσία της προϋποθέτει και προκαλεί διάλογο ή άντίλογο, διαλεκτική άντιπαράθεση ή σύγκρουση, άλλ' έπίσης και έχθρική άποστασιοποίηση. Στίς λεπτομέρειες τέτοιων σχέσεων κλείνεται ό όρος «διανθρώπινη έπικοινωνία», πού άποτελεί πεδίο ειδικής έρευνας τής κοινωνικότητας κάτω από τή συναισθηματική, συγκινησιακή και πνευματική φόρτιση πού δημιουργούν κυρίως έντονα βιώματα, όπως λ.χ. τά πολιτικά, τά οικονομικά, τά φυλετικά, αλλά άκόμη και τά πολιτιστικά, τά



άνθρωπιστικά και βέβαια τά θρησκευτικά³.

Σέ άρνητικές προεκτάσεις οί πιο δραματικές στιγμές τής διανθρώπινης έπικοινωνίας έντοπίζονται, όταν άπολυτοποιημένα βιώματα ύποκαθιστούν τή λογική, τή συνείδηση, τήν άγωγή και τήν πίστη και καταλήγουν σέ φανατισμούς. Τά φαινόμενα των κάθε είδους «φονταμενταλισμών» ή οί έκδηλώσεις του «χουλιγκανισμού» άποτελούν τίς πιο γνωστές περιπτώσεις τέτοιων μονοδιάστατων βιωμάτων, πού ως σημειωθεί ότι δέν είναι άγνωστα ούτε κατά τούς χρόνους τής Καινής Διαθήκης ούτε βέβαια και κατά τούς χριστιανικούς αιώνες πού άκολούθησαν. Πληροφορίες τέτοιων έκδηλώσεων έντοπίζουμε σέ κείμενα δύο φοιτητών, πού ήρθαν από τή Μικρασία και σπούδαζαν φιλοσοφία και ρητορική στίς έθνικές σχολές των Άθηνων του τέταρτου (4^{ου}) μ.Χ. αιώνα. Η άναφορά συνδέεται μέ τούς δύο μετέπειτα ιεράρχες, τόν Βασίλειο και τόν Γρηγόριο, πού έζησαν σχετικές έμπειρίες στον φοιτητικό κόσμο εκείνης τής έποχής.

Η διερεύνηση τής διανθρώπινης έπικοινωνίας άπασχολεί τελευταία τήν Κοινωνιολογία τής Θρησκείας και τήν Κοινωνική Ήθική, πού ένδιαφέρονται νά διεισδύσουν στον θετικό ή άρνητικό δυναμισμό τής θρησκευτικής έμπειρίας, για νά καταδείξουν τελικά τή διακοινωνική έμβέλεια τής αυθεντικής κοινωνικότητας στην όρίζοντια, κατά βάση, αλλά και λίγο στην κατακόρυφη διάστασή της⁴. Έδω θά πρέπει νά υπενθυμίσουμε ότι από τήν έρευνα δέν άποκλείονται οί άρνητικές έκδηλώσεις τής θρησκευτικής έμπειρίας, άφου, ως γνωστό, ένα πλῆθος από αυτές άπασχολούν συνήθως έπίμονα τή διανθρώπινη έπικοινωνία. Τά σχίσματα λ.χ., ό άντιθεισμός, ό άθεισμός, οί δραστηριότητες των αίρέσεων, οί σατανιστικές άπειλές, ό προσηλυτισμός, οί διαδιδόμενες φοβίες των έσχάτων, οί αυθαίρετες έρμηνείες τής Άποκάλυψης, αλλά και άλλες δραστηριότητες άπασχολούν ιδιαίτερα τίς Κοινωνικές Έπιστήμες και είναι άντικείμενα

2002, p. 183.

³ Βλ. τήν ειδική μελέτη του St. Morris, *The Origins of Inter-Human Relations*, New Jer-sey 1988, σ. 126-194, όπου αναπτύσσονται οί σχετικές άπόψεις όσων ασχολήθηκαν από τίς άρχές του 20ου αιώνα μέ τή δομή, τήν τυπολογία, τίς

ιδιαιτερότητες και τά προβλήματα των διανθρώπινων σχέσεων.

⁴ Πολύ σημαντική θεωρείται ή έρευνα του T. Poole, *The New Approaches of So-cial Ethics*, London 1990, μέ έρμηνεία των κινήτρων τής κοινωνικής ήθικης. Η έρμηνεία του Poole

προσεκτικῆς μελέτης καὶ προβληματισμοῦ.

Φαινόμενα ἐξιδανικευμένων μορφῶν ἐπικοινωνίας, ἀλλὰ καὶ ἐκφυλιστικῶν τάσεων στὸ χωρὸ τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων ἀποκαλύπτουν, ἀκόμη καὶ στὴν ἐποχὴ μας, τὸ δυναμισμό τῶν θρησκευτικῶν βιωμάτων εἴτε πρὸς τὴν κατεύθυνση πολιτιστικῶν ἢ ἀνθρωπιστικῶν ἐξάρσεων εἴτε καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς καταστροφικῆς μανίας. Ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς, πού εἶναι πολὺ γνωστός ὡς βιωματικὴ ἐμπειρία στὸν ἴδιο τὸν Σαῦλο, εἶναι μίᾳ ἀπὸ τίς γνωστὲς περιπτώσεις ἀρνητικῆς ἀπόκλισης, μὲ συνήθως τραγικὲς ἐπιπτώσεις στὴ λειτουργία τῆς ἐπικοινωνίας. Ἀντίθετα, μεταξὺ τῶν θετικῶν περιπτώσεων ἐπισημαίνεται ἡ φιλαδελφία, ἡ φιλανθρωπία πρὸς ἀναξιοπαθοῦντες, ἡ ἱεραποστολή, ὁ ἐξανθρωπισμὸς τοῦ δικαίου καὶ γενικά τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν, ἡ κατάργηση τῆς δουλείας, ἡ διαμόρφωση πλαισίου συνεργασίας μεταξὺ πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἐξουσίας, οἱ ἐκλεπτυσμένες πολιτιστικὲς ἀνατάσεις καὶ οἱ καλλιτεχνικὲς δημιουργίες, ὁ ἥρωισμὸς, ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως καὶ τὸ μαρτύριο.

Εἶναι, λοιπόν, αὐτονόητη ἡ ἀνάγκη ἐνὸς προσανατολισμοῦ στὶς πηγὲς καὶ τὰ κίνητρα τῆς λεγόμενης «κοινωνικῆς ἠθικῆς», μὲ τὴ γενικότερη σημασία μιᾶς ἐξόδου στὸ «πάσχον» κοινωνικὸ περιβάλλον. Αὐτὴ ἡ ἐξοδος ἐκτιμᾶται κοινωνιολογικά ὡς παγκόσμιο φαινόμενο, μὲ λογικὲς χωροχρονικὲς ἰδιαιτερότητες, πού παράγουν τοπικὲς παραδόσεις, θρησκευτικὲς ἐπιταγὲς ἢ ἀκόμη καὶ συγκεκριμένα πολιτιστικὰ πρότυπα. Ἡ ἐκτίμηση αὐτὴ εἶναι φανερό ὅτι μένει στὴν ἐξωτερικὴ στοιβάδα τῶν ἐκδηλώσεων καὶ προσπαθεῖ νὰ ξεχωρίσει τὰ συλλογικά τους κίνητρα, μὲ δεδομένα καὶ μεθόδους τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἀπὸ τίς μεθόδους, πού λογικά ἐμπλουτίζονται μὲ τὴν ἀξιοποίηση τῶν νέων δεδομένων, κυρίως τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν⁵, χρησιμοποιοῦμε συνήθως συνδυασμούς δύο ἢ τριῶν, ὅπως τὴν Ἱστορικο - Συγκριτικὴ, τὴν Ἐθνογραφικὴ καὶ σχεδὸν σπάνια τὴ Λειτουργικὴ μέθοδο⁶. Ἐδῶ εἶναι λογικὴ μίᾳ αὐτονόητη διευκρίνιση. Ἡ Ἑρμηνευτικὴ Ἐπιστήμη, ἀπέναντι στὴν ὁποία ὁ ὁμιλῶν αἰσθάνεται ἀδαής, χρησιμοποιεῖ τίς δικὲς τῆς μεθόδους στὴν ἐρμηνεία τῶν βιβλικῶν κειμένων. Τίς γνωρίζετε οἱ Βιβλικοὶ καὶ οἱ παλαιότεροι τίς ἀκούσαμε ἀπὸ τοὺς μακαριστοὺς καθηγητὰς μας καὶ εἶναι: ἡ Ἱστορικο-Γραμματολογικὴ, ἡ Τυπολογικὴ καὶ ἡ Ἀλληγορικὴ, πού ἐλάχιστα ἔως διόλου μποροῦν νὰ ἐφαρμοστοῦν στὸν ὄγκο τῶν κοινωνικῶν κειμένων πού

προσπαθοῦν νὰ διαχειρισθοῦν οἱ μέθοδοι τῶν Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν. Εἶναι μίᾳ διαφορὰ πού «παίζεται» σὲ ἐπίπεδα «μικρο» καὶ «μακρο». Συμπεράσματα βγαίνουν, ἀλλὰ δὲν ἀνταποκρίνονται στὶς ὀλικὲς κοινωνίες. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι ὁ ἐρευνητὴς ἢ τὸ ἐρευνητικὸ κέντρο, ἀνάλογα μὲ τὴν τεχνολογικὴ του ὑποδομὴ ἐπιλέγει καὶ τὰ μεθοδολογικὰ στοιχεῖα πού θὰ κατευθύνουν τὴν ἔρευνα. Εἰδικότερες ἐμβαθύνσεις εἶναι ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὴ στήριξη καὶ ἄλλων περιοχῶν, ὅπως λ.χ. τῆς Θεολογίας καὶ τῆς Ἠθικῆς μιᾶς συγκεκριμένης θρησκευτικῆς κοινότητας, πού βιώνει τὴν ἐμπειρία τῆς ἐξόδου, μὲ ποιότητες ἀρετῆς ὡς καρπὸ ζωντανῆς πίστεως.

Γι' αὐτὸ ἀκριβῶς στὴν ὀρθόδοξη παράδοση ἡ «κοινωνικὴ ἠθικὴ» ἀντιμετωπίζεται μὲ ἐπιφύλαξη, γιατί στὴν συλλογικὴ τῆς ἐφαρμογῆς ἀγνοεῖ τὴν ἀτομικὴ ὑπαρξη. Θεολογικά, μόνον ἡ συνάντηση τοῦ «ἐγώ» μὲ τὸ «σύ» ἀποκαλύπτουν τὴν ἀνάδυση τοῦ προσώπου, πού ὑπαινίσσεται τὴ ζεύξη δόγμα-τος καὶ ἥθους, τὴ μεταμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸ τῆς μὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῶν πνευματικῶν ποιότητων. Ἄς σημειωθεῖ ἐπίσης, μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ, ὅτι ἡ ἔννοια ἀνθρώπος ξαναβρίσκει τελευταῖα τὴν ἀρχικὴ κλασικὴ ἑλληνικὴ τῆς σημασία καὶ φορτίζεται ἰδιαίτερα μὲ ἐνδογενῆ θετικὰ στοιχεῖα ἠθικῆς ποιότητας.



Γ' Ἡ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Ἡ βιβλιογραφία, πού παρακολουθεῖ τὴν κοινωνικὴ ἀξιοποίηση τῶν κειμένων τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ «ἐρασιματικὴ», ἀφοῦ δὲν ἔγινε - τουλάχιστο μέχρι σήμερα - ἐξονυχιστικὴ ὀλικὴ ἔρευνα τῶν ἐπιδράσεων τους στὴν κοινωνικὴ σκέψη. Σὲ κάποια ἔργα εἶναι εὐκόλος ὁ ἐντοπισμὸς τῶν σχετικῶν χωρίων, ἐνῶ σὲ ἄλλα ὑποδηλώνεται ἔμμεσα ἡ πηγαία ἀναφορά. Πολὺ λογικὴ σὲ ὀρισμέ-

⁵ ἐκτιμᾶ σοβαρὰ τὴν ψυχο-πνευματικὴ ποιότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν προϋποθέτει ὡς ἀφρητριακὸ κίνητρο κάθε κοινωνικῆς «ἐξόδου τοῦ ἐγώ» (ειδικότερα βλ. σσ. 34-91).
⁶ Βλ. Θεωρία Παιγνίων, Ἰδεατὸ Πείραμα, Ψηφιακὲς Τεχνι-

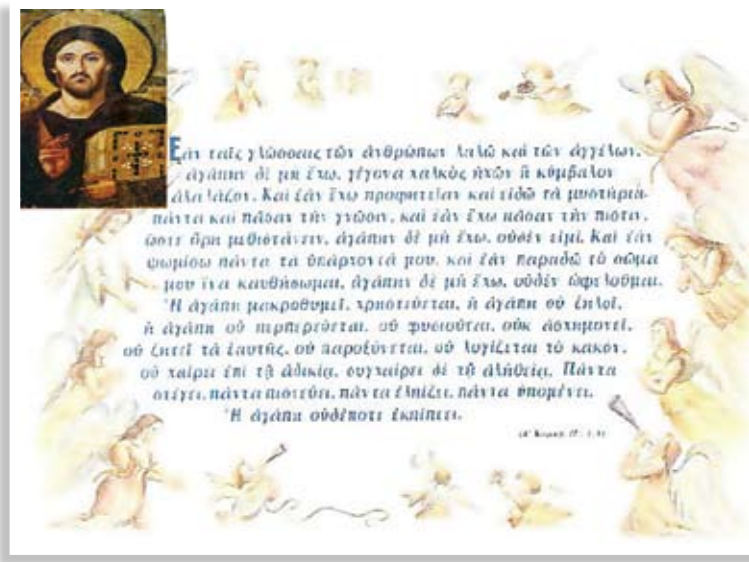
κές, Στατιστικὴ, Ἀλγοριθμικὲς Κατατάξεις, Μοντέλα Νανο-σχεδιασμοῦ κ. ἄ.
⁶ Περισσότερα βλ. Β. Τ. Γιούλτσι, Γενικὴ Κοινωνιολογία, 51997, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 491-516.

νες περιπτώσεις ή διάσταση απόψεων των συγχρόνων συγγραφέων, δεδομένης της μεγάλης χρονικής απόστασης από την εποχή του Άποστόλου. Άλλωστε η ερμηνευτική και υπομνηματιστική παρέμβαση στα κείμενα, από την μετά τον Παύλο πατερική σκέψη, ήταν λογικό να αξιοποιήσει κι ως ένα βαθμό να προβάλλει και να επιβάλλει τις απόψεις του, αφού είναι γενικά αποδεκτό ότι η θεολογία του επηρέασε σε βάθος τη θεολογία της Έκκλησίας⁷.

Από τό σημείο αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία να εντοπίσουμε τά χωρία μέ κοινωνικό ή κοινωνικό-προσοχή όχι κοινωνιολογικό- περιεχόμενο που άσκησαν σημαντική επίρροή αρχικά στη χριστιανική και στη συνέχεια στην παγκόσμια σκέψη, για να θεμελιώσουν τελικά σταθερές θεσμικές προϋποθέσεις στην κοσμική κοινωνία.

Μία πρώτη καταγραφή, ιδιαίτερα σημαντική αν και σύντομη, ανήκει στον τσεχοσλοβάκο φιλόσοφο, κοινωνιολόγο και πολιτικό Thomas Masaryk⁸, που έζησε ανάμεσα στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η δεύτερη, επίσης σημαντική και ιδιαίτερα αναλυτική, ανήκει στον γάλλο κοινωνιολόγο Henri de Roche⁹, διευθυντή στη δεκαετία του '60 στο παρισινό Collège Copératif de France. Η πιό σύγχρονη και μάλιστα πιό πλήρης καταγραφή συνδέεται με τον καθηγητή της Κοινωνικής Ήθικης στο Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ, Otto Hebbel, που σε πρόσφατο διεθνές συνέδριο, στις Βρυξέλλες τό Νοέμβριο του 2002, παρουσίασε τά πιό σημαντικά κείμενα του Άποστόλου Παύλου που έχουν χρησιμοποιηθεί περισσότερο από μή θεολόγους σχολιαστές μέχρι σήμερα¹⁰ (χρήση Ιστορικό - συγκριτικής και Έθνογραφικής μεθόδου).

Γιά εϋνότους λόγους θά ακολουθήσουμε την καταγραφή του Hebbel, που πέρα από τί επισημονική της επικαιρότητα διαθέτει και έντυπωμα έρευντική οξύτητα. Προκαλεί λχ. ιδιαίτερη έντύπωση ή διαπίστωσή του ότι τό γνωστό χωρίο της Α΄ Κορινθίους 13,1-7 (*Εάν ταις γλώσσαις των ανθρώπων λαλώ και των αγγέλων, αγάπην δέ μή έχω...*) μελοποιήθηκε πενήντα πέντε (55) φορές στις σύγχρονες λατινογενείς γλώσσες. Φυσικά ό καθηγητής δέν γνώριζε για να αναφερθεί και στις τρεις (3) πολύ καλές σχεδόν σύγχρονες ελληνικές αποδόσεις του ύμνου αυτού της αγάπης. Η μεθοδικότητα του εξάλλου φαίνεται και στην κατάταξη των όμοειδών ή συγγενών κατά τό περιεχόμενο κειμέ-



νων σε έξι (6) διακριτές ενότητες¹¹.

● Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει μία σειρά χωρίων που προσδιορίζουν τί στάση έναντι του «άλλου». Είναι μία πρωτοποριακή «άλλολογική» θεμελίωση των έννοιών «άλλος» (Α΄ Κορ. 3,10¹², 12,10¹² 14,19 Έβρ. 11,35), «άδελφός» (Εκατόν σαράντα έξι (146) χωρία από όλες σχεδόν τίς Έπιστολές), «κοινωνός» (Β΄ Κορ. 1,7 8,23 Φιλίμ. 1,17 Έβρ. 10,33), «πλησίον» (Ρωμ. 13,9-10¹² 15,2¹² Γαλ. 5,14 Έφες. 4,25 Έβρ. 8,11), «συνεργός» (Ρωμ. 16,3 9 21 Α΄ Κορ. 3,9 Β΄ Κορ. 1,24 8,23 Φιλ. 2,25 4,3 Κολ. 4,11 Α΄ Θεσ. 3,2 Φιλίμ. 1,1 1,24), «συστρατιώτης» (Φιλ. 2,25 Φιλίμ. 1,2) και «τέκνον αγαπητόν» (Α΄ Κορ. 4,14 4,17 Β΄ Κορ. 6,13 Έφ. 5,1 Τίτ. 1,6 Φιλίμ. 1,10).

● Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει την εϋχή της ειρήνης. Η ρηματική έκφραση της προστακτικής «ειρηνεύετε» (Β΄ Κορ. 13,11 και Α΄ Θεσ. 5,13) και ή εϋλογία «ειρήνης» στα σαράντα όκτώ (48) διαφορετικά χωρία συνδέουν την διακοινωνική αυτή άρετή μέ συγγενείς άρετές, όπως ή δικαιοσύνη (Ρωμ. 14,17), ή χαρά (Ρωμ. 15,13), ή αγάπη (Γαλ. 1,3), τό έλεος (Α΄ Τιμ. 1,2 ή χάρις (Β΄ Τιμ. 1,2), ή ασφάλεια (Α΄ Θεσ. 5,3) και ή πίστη (Β΄ Τιμ. 2,22). Η ειρήνη εκτιμάται πάντοτε ως δωρεά του Θεού ή του Χριστού στην συμφιλίωση και την καταλλαγή των ανθρώπων¹².

● Η τρίτη ενότητα επιχειρεί να προσεγγίσει τί σημασία της «έλευθερίας» σε σύγκριση και αντιδιαστολή προς την κατάσταση της δουλείας και της φυλάκισης. Έδώ ή έλευθερία συνδέεται μέ τό πνεϋμα (Β΄ Κορ. 3,17) και χάρις της έλευθερίας πραγματοποιείται ή θυσία του Χριστού για την άπελευθέρωση των ανθρώπων από τό γράμμα του νόμου και τίς συνέπειες της άδαμικής παρακοής. Είναι φανερό ότι ή στάση του Παύλου έναντι της δουλείας και της φυλακής άποτελεί ύπέρβαση μιάς άρνητικής διαχρονικής πρακτικής, ή όποία στη νέα προοπτική της χάρις μετατρέπει τον σω-

⁷ Βλ. ειδικότερα την πρόσφατη μελέτη του Καθηγητή Π. Βασιλειάδη, Παύλος. Τομές στη Θεολογία του, Θεσσαλονίκη 2004.

⁸ Στην αγγλική μετάφραση του βιβλίου του: From the Civilization of the Bible to the Civilization of the 20th Century, London 1911, σσ. 19-40 κάνει λόγο μεταξύ άλλων για τίς επαναστατικές απόψεις του Άποστόλου Παύλου που επηρέασαν τον δυτικό πολιτισμό.

⁹ «Les citations sociales de St. Paul», στο Revue des Sciences Humaines, 14 (1935), σσ. 77-135.

¹⁰ «The Social Use of the Religious Texts», στο τόμο του Συνεδρίου: Vers une civilisation des valeurs universelles, Bruxelles 2004, σσ. 101-128.

¹¹ Ο. π., σσ. 106 κ. έ.

¹² Ειδικότερα για την θεολογική θεμελίωση της ειρήνης βλ. Π. Βασιλειάδη, μνημ. έργ. σσ. 233-239.

ματικό περιορισμό και τις δεσμεύσεις σέ ἀφορμή ἐσωτερικῆς μεταμόρφωσης¹³.

● Ἡ τέταρτη ἐνότητα ἀναφέρεται στίς σχέσεις τῶν δύο «ἐξουσιῶν». Στό κείμενο τῆς *Πρός Ρωμαίους* (13,1-7) ἡ ὑποταγή στήν πολιτική ἐξουσία ἀποτελεῖ ὑποχρέωση πού συνδέεται μέ τόν χαρακτηρισμό τῆς ἐξουσίας ὡς διακονίας, ἀφοῦ προέρχεται ἀπό τόν Θεό. Γι' αὐτό καί ἡ συμμόρφωση πρὸς τίς πολιτειακές ὑποχρεώσεις εἶναι καθῆκον τῶν Χριστιανῶν¹⁴.

● Ἡ πέμπτη ἐνότητα ἀσχολεῖται μέ τήν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια στήν προοπτική τῆς ἐθνολογικῆς, διαφυλικῆς καί κοινωνικῆς ἰσοτιμίας (*Γαλ.* 3,28). Ἡ ἰσοτιμία αὐτή καταργεῖ τίς διαφορετικότητες καί εἰσάγει τήν ἐνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους χάρις στόν ἐνανθρωπήσαντα Υἱό τοῦ Θεοῦ.

● Τέλος ἡ ἕκτη ἐνότητα ἀναφέρεται σέ θέματα ποιμαντικά. Ὁ Παῦλος ἐνδιαφέρεται νά ἐνισχύσει τήν ιδιότητα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτη καί νά τόν εὐαισθητοποιήσει μπροστά στούς κινδύνους τῶν αἰρέσεων. Ἐπισημαίνει τή σπουδαιότητα τῆς ἄσκησης τῆς ἐξουσίας, τό ρόλο τῶν φορέων τῆς ἐναντι τῶν πιστῶν καί κυρίως τῆ βίωση τῶν ἀρετῶν (*Α' Τιμ. Β' Τιμ. καί Τίτ*).

Ὁ ἐντοπισμός τοῦ κοινωνικοῦ ὕλικου καί ἡ κατάταξή του στίς παραπάνω ἕξι (6) ἐνότητες ἀπό τόν Otto Hebbel, δέν ἀνταποκρίνεται σέ ὅλα τά θέματα τῶν *Ἐπιστολῶν* τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ἀλλά στίς ἐννοιολογικές ἐνότητες πού ἐντυπωσιάσαν καί γι' αὐτό ὀδήγησαν κοινωνικούς ἐργάτες, στοχαστές καί ἐπιστήμονες νά τίς ἐπεξεργαστοῦν καί νά τίς προβάλουν. Ὁ Hebbel ἐντοπίζει τέτοια εὐρήματα στά κείμενα τοῦ Ὀριγένη (*PG* 14), τοῦ Αὐγουστίνου (*PL* 32, 36, 40, 41), τοῦ Χρυσόστομου (*PG* 61-62), τοῦ Θεοδορήτου (*PG* 82), τοῦ Δαμασκηνοῦ (*PG* 95), τοῦ Μεγάλου Φωτίου (*PG* 101-102), τοῦ Οἰκουμενίου (*PG* 118), τοῦ Θεοφυλάκτου (*PG* 124) καί ἄλλων¹⁵.

Προέκταση τῆς λογικῆς τῶν ἐπισημάνσεων τοῦ Hebbel ὀδηγεῖ σέ διαπιστώσεις μέ βαθύτερες θεσμικές μεταβολές κυρίως στή βυζαντινὴ κοινωνία, τήν οἰκογένεια, τήν πολιτική, τό δίκαιο καί τήν παιδεία πού ἐκπροσωποῦν τίς πλιό οὐσιαστικές πτυχές τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Εἶναι ἀνάγκη, λοιπόν, νά σημειώσουμε ὅτι τό βαθύτερο πνεῦμα τῶν μεταβολῶν αὐτῶν εὐθυγραμμίζεται πρὸς τίς προοπτικές πού ἄνοιξαν γιά τήν ἐκκλησιαστική κοινότητα τά κείμενα τοῦ Παύλου. Κι αὐτό φαίνεται ξεκάθαρα στίς πρώτες πηγές τοῦ ὕγιους οἴκο-

γενειακοῦ δικαίου πού θεμελιώνουν οἱ «Νεαρές» τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ «*Ἐκλογή*» τῶν Ἰσαύρων καί ἡ «*Νεαρά*» 89 τοῦ Λέοντος Στ' τοῦ Σοφοῦ. Ἐδῶ ἔχει σημασία νά σημειώσουμε ὅτι πίσω ἀπό τίς πολιτειακές πρωτοβουλίες, θεατῆ ἢ ἀθέατη ἢ ἐκκλησιαστική ἐκπροσώπηση πραγματοποιεῖ τήν παύλεια γεφύρωση.

Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τήν πολιτική θεωρία τοῦ Μεγάλου Φωτίου, πού παρουσιάζεται στό κείμενο τῆς *Ἐπαναγωγῆς* καί ὀρίζει τίς λεπτές ἰσοροπίες μεταξύ τῶν δύο ἐξουσιῶν. Παρόμοιες πρωτοβουλίες ἐντοπίζονται στήν περιοχὴ τοῦ δικαίου. Ὁ «*codex Theodosianus*» εἶναι ἔργο δύο μοναχῶν καί ἐνός νομοδιδασκάλου τῆς αὐλῆς τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Β' καί τοῦ Οὐαλεντιανοῦ τοῦ Γ'. Στόν «*Codex Justinianus*», στίς «*Εἰσηγήσεις*» καί στούς «*Πανδέκτες*», ἀλλά καί στίς «*Νεαρές τοῦ Ἰουστινιανοῦ*» συνεργάσθηκαν μέ τόν αὐτοκράτορα ἕνας πατριάρχης, ἕνας ἐπίσκοπος καί δύο λόγιοι ἀπό τήν Ἐφεσο. Σέ ἀνάλογο περιβάλλον συντάχθηκε ἡ «*Ἐκλογή*» τοῦ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου καί τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου, ὁ «*Πρόχειρος Νόμος*» τοῦ Βασιλείου τοῦ Α' ἢ «*Συλλογή*» τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ὁ «*Νομοκάνων*» τοῦ Φωτίου καί ἡ «*Ἐξάβιβλος*» τοῦ Κωνσταντίνου Ἀρμενόπουλου (ἐδῶ λειτούργησαν θαυμάσια ἡ Ἐθνολογική καί ἡ Λειτουργική μέθοδος).

Ἄν τώρα ἀποτολμήσουμε ἕνα χρονικό ἄλλα στή νεότερη εὐρωπαϊκὴ ἱστορία δέν εἶναι δύσκολο ὁ ἐντοπισμός τῆς παύλειας ἐπίδρασης ἀκόμη καί σέ κείμενα ἢ οὐμανιστικές διακηρύξεις πού δέν θά ἐπιθυμοῦσαν νά χαρακτηριστοῦν χριστιανικές. Ὁ Διαφωτισμός λ.χ. πού θεμελίωσε τίς προϋποθέσεις τοῦ λαϊκοῦ κράτους καί τόν χωρισμό τῆς Ἐκκλησίας ἀπό τήν Πολιτεία εἶναι γνωστό ὅτι εἰσηγήθηκε τίς βασικές ἀρχές καί ἀξίες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης (1789). Τό ἔμβλημα δέ τοῦ νέου τύπου δημοκρατίας πού προέκυψε ἀπό τήν ἐπανάσταση ἐκείνη συνοψίζεται στό τρίπτυχο: «*Liberté, Égalité, Fraternité*» (Ἐλευθερία, Ἰσότητα, Ἀδελφοσύνη).

Ἐδῶ ἀναδύονται δύο εὐλόγα ἐρωτήματα. Τό πρῶτο, γενικό, τίθεται ὡς ἐξῆς: ἂν τό τρίπτυχο αὐτό δέν ἀποτελεῖ δάνειο ἀπό τήν παύλεια ἐπαναστατικότητα, ποιά προγενέστερη σκέψη θά διεκδικούσε τήν πατρότητά του; Τό δεύτερο ἐρώτημα, εἰδικότερο, σταματᾷ στήν «*fraternité = ἀδελφοσύνη*» καί δυσκολεύεται νά παρασιωπήσει τήν ἀδιαμφισβήτητη θρησκευτικὴ τῆς καταγωγή. Τό ὄραμα

¹³ Περισσότερα βλ. Ἰω. Καραβιδουπούλου, «*Ἡ Πρός Φιλιππισίους Ἐπιστολή τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Μία Ἐπιστολή ἀπό τὰ δεσμά*», Β' ΠΑΥΛΕΙΑ, Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καί ἡ Μακεδονία, Πρακτικά Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, Βέροια 1966 σσ. 121-133.

¹⁴ Περισσότερα βλ. Π. Βασιλειάδη, *μνημ. ἔργ.* σσ. 226-232.

¹⁵ Βλ. Otto Hebbel «*The Social Use of the Religious Texts, στό τόμο τοῦ Συνεδρίου: Vers une civilisation des valeurs universelles, Bruxelles 2004, σ. 120 κ. ἔ.*

¹⁶ Παῦλος, Ὁ Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν, μετ. Π. Στεφάνου, Ἀθῆναι 1965.

¹⁷ Ἡ ἰδεολογικὴ συνάντηση τῆς Κούβας μέ τήν πάλαι ποτὲ



ένος λαϊκού κράτους θά μπορούσε νά στηθεῖ πολὺ εὐκόλα στὶς κοινωνικὲς διεκδικήσεις τῆς *liberté* καὶ τῆς *égalité*, ὅμως γιὰ ἐπιδίωξη ποιῆς *fraternité* θά ἦταν ἔντιμο νά καυχηθεῖ, ὅταν ἱστορικά καὶ μὲ κάθε «νόμιμη» ἢ «λογική» διαδικασία προστάθῃσε νά ἐξωστρακίσει ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ του λειτουργία τὴν πηγὴ τῆς *fraternité*, τὴ θρησκευτικὴ πίστη;

Ἐπάρχει ἐπίσης καὶ μιά μεγάλη χορεία ἀκτιβιστῶν, ἐπαναστατῶν ἢ διανοητῶν, πού εἴτε ἐπιλεκτικὰ εἴτε συστηματικὰ οἰκοδόμησαν θέσεις τους σὲ κείμενα τοῦ Παύλου. Μερικὰ μόνο γνωστὰ ὀνόματα εἶναι σὲ θέση νά ἐπιβεβαιώσουν τὴν ἀξία τῶν κειμένων γιὰ τὴ θεμελίωση τέτοιων κοινωνικῶν θέσεων. Στὸ ἔργο του γιὰ τὸν Ἀποστόλο Παῦλο, ὁ γνωστός ἱστορικός Ernest Renan¹⁶, χρησιμοποιεῖ τίς πιό ἐντυπωσιακὲς ἐκφράσεις γιὰ νά ἐξάρει κυρίως τὴν κοινωνικὴ σημασία τῶν θέσεων τοῦ Ἀποστόλου.

Στὸ βιβλίο: *Ἐπιστολὲς στὸν Ἀλμπέρτο Γρανάδα*, πού ἀπευθύνονται στὸν βιοχημικὸ φίλο του καὶ ἐκδόθηκε στὴν Ἀργεντινὴ (1997), μετὰ τὸ θάνατό του, ὁ Ernesto Che Guevara χρησιμοποιεῖ γιὰ νά διακηρύξει τὴν διανθρώπινη ἰσοτιμία (*Ἐπιστολὴ 6^η*), τὸ γνωστὸ χωρίο ἀπὸ τὴν Πρὸς Γαλάτας 3,26-28: «*Πάντες γὰρ υἱοὶ Θεοῦ ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐδὲ Ἕλλην, οὐκ ἐνὶ δοῦλῳ οὐδὲ ἐλεύθερῳ, οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θῆλυν πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.*»

Ἰδιαίτερα σημαντικὴ θεωρεῖται ἡ περίπτωσις τοῦ Ἐπισημοῦ Ἐξωτερικῶν τῆς Κούβας, Felipe Perez Roque, πού θεωρεῖται ὁ πλησιέστερος συνεργάτης καὶ σύμβουλος τοῦ πρώην Προέδρου Fidel Castro. Σ' αὐτόν ὀφείλεται ὁ προοδευτικὸς ἐπανα-

προσανατολισμὸς γενικὰ τῆς πολιτικῆς ἡγεσίας τῆς Κούβας στὶς θρησκευτικὲς ἀξίες, στὴν ἀρχικὴ συνάντησις μὲ τὴν Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία¹⁷ καὶ στὸ πρόσφατο ἀνοιγμα πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ὁ Ἐπισημὸς αὐτός, γόνος εὐσεβοῦς κουβανικῆς οἰκογένειας, θεωρεῖται ὡς μιά ἀπὸ τίς πιό πνευματικὲς παρουσίες στὴ σύγχρονη Κούβα. Σὲ ἕνα πλῆθος ἐπισήμων παρεμβάσεων, ὅπως ὁμιλίαις του σὲ Γενικὲς Συνελεύσεις τοῦ Ὄργανισμοῦ Ἠνωμένων Ἐθνῶν, τῆς U.N.E.S.C.O, Διεθνῶν Συναντήσεων γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, Συνελεύσεων τῶν Ἐπισημῶν τῆς Ἐνωσις τῶν Χωρῶν τῆς Καραϊβικῆς, ραδιοφωνικὲς καὶ τηλεοπτικὲς ἐκπομπές, χρησιμοποιεῖ μὲ ἐκπληκτικὴ δεξιότητα κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ κυρίως τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου γιὰ νά ἐπισημάνει τὴν ἀναγκαιότητα προσέγγισης τῆς δικαιοσύνης, τῆς εἰρήνης, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, μὲ ἀφετηρία τὴ θρησκευτικὴ πίστη καὶ τὴ δύναμή της γιὰ τὴ μεταμόρφωσις τῶν κοινωνιῶν¹⁸.

Ὁ πολὺ γνωστός ῥώσος νομικός, φιλόσοφος καὶ κοινωνικός στοχαστής Νικόλαος Μπερδιάγιεφ στὸ μνημειῶδες συγγραφικὸ ἔργο πού συνέταξε χρησιμοποιεῖ περισσότερες ἀπὸ τετρακόσιες (400) φορές κοινωνικὰ κείμενα τοῦ Παύλου. Τέλος ὁ γνωστός ἀναρχικὸς καὶ θεωρητικὸς τοῦ παρισινοῦ μαύρου Μάν τοῦ 1968, Daniel Cohn-Bendit¹⁹, ἀναθεωρεῖ σήμερα τίς ἀρχικὲς του ἀπόψεις γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ τελικὰ διατείνεται ὅτι «*ἂν αὐτὴ δὲν εἶναι καρπὸς τοῦ πνεύματος (βλ. Γαλ. 5,22) τότε θά εἶναι μανδύας μιᾶς ἐπικίνδυνης δικτατορίας.*»

Θά ἦταν εὐκόλο νά συνεχίσουμε τὴν ξενάγησις στὶς παύλειες πηγές πού ἀξιοποιήθηκαν θετικὰ ἀπὸ μεταγενέστερους του στοχαστές καὶ μὲ ἄλλα ὀνόματα, ἀλλὰ καὶ ἄλλες μαρτυρίες. Ἄλλωστε, εἶναι βέβαιο ὅτι στὰ ἐπόμενα χρόνια οἱ ἐρευνητὲς θά ἔχουν καὶ ἄλλες εὐκαιρίες γιὰ μελέτη καὶ κοινωνικὴ ἀξιοποίηση πτυχῶν τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς σκέψης τοῦ Μεγάλου Ἀποστόλου. Οἱ Κοινωνικὲς Ἐπιστῆμες μποροῦν νά ἐπανέρχονται καὶ νά καταθέτουν καὶ ἄλλες διαπιστώσεις καὶ νεότερες ἐμπειρίες. ■

Σοβιετικὴ Ἐνωσις εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν περιθωριοποίησις τῆς θρησκευτικῆς πίστεως στὴν περιοχὴ αὐτή, πού κατὰ παράδοσις θεωρεῖτο, ὅπως καὶ τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῶν χωρῶν τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, ὅτι ἀνῆκε στὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Ἐπισημὸς ἀντιεκκλησιαστικὸς καὶ ἀντιθρησκευτικὸς κυβερνητικὸς πρακτικὸς ὁ Fidel Castro χαρακτηρίστηκε «ἄθεος» καὶ ὁ τότε Πάπας Ἰωάννης ὁ 23ος (3/1/1962), μὲ ἀπόφασή του τὸν ἀπέκοψε ἀπὸ τὴ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία. Μὲ πρωτοβουλίες κυρίως τοῦ Ἐπισημοῦ Ἐξωτερικῶν Felipe Perez Roque τὸ 1990 ἀνοίξαν καὶ πάλι οἱ ἐκκλησίες καὶ ὁ Πάπας Ἰωάννης-Παῦλος ὁ 2ος διακήρυξε ὅτι τὸ ἐμπάροκο κατὰ τῆς Κούβας «εἶναι ἀδικο καὶ ἠθικὰ ἀδικαιολόγητο». Τὸ 1998 ὁ ἴδιος Πάπας ἐπισκέπτεται τὴν Κούβα καὶ ἀποκαθίσταται πλήρως ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθερία (βλ.

http://en.wikipedia.org/wiki/Fidel_Castro). Τὸ γεγονός αὐτὸ θά ἀποτελέσει καὶ ἀπαρχὴ νέων κουβανικῶν πρωτοβουλιῶν γιὰ ἀνοιγμα τοῦ Castro πρὸς τὴ Δύση καὶ ἰδιαίτερα πρὸς τὴν Ὀρθόδοξή Ἐκκλησία. Μὲ πρόσκλησή του, πού διαδηλώνει τὸ μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ἔργο τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τὸ θαυμασμό του γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Πατριάρχου Βαρθολομαίου, ὁ Castro καλεῖ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχον νά τελέσει παρουσίᾳ του τὴν Κυριακὴ 25 Ἰανουαρίου 2004 τὰ ἐγκαίνια τῆς ἑλληνορθόδοξης ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου στὴν Ἀβάνα, καὶ νά τοῦ παραδώσει ὁ ἴδιος τὸ κλειδί τοῦ ναοῦ (βλ. <http://goutas.gr/cuba/bartholomew.html>).

¹⁸ *Λεπτομέρειες βλ. <http://www.embacubalebannon.com/felipediscursosf.html>*

¹⁹ *Petit Dictionnaire de l' EURO, Paris 1998, σ. 112.*